

**ИЮНЬ
1940-го**

**БЕССАРАБИЯ
И СЕВЕРНАЯ БУКОВИНА
В СОСТАВЕ СССР**

ИЮНЬ
1940-го

БЕССАРАБИЯ
И СЕВЕРНАЯ БУКОВИНА
В СОСТАВЕ СССР

Москва 2010

УДК 94(478+477.85)<1947.06>
ББК 63.3(4Мол)+63.3(4Укр)
И99

Ответственный редактор: Ю.А. Борисёнок

И99 Июнь 1940-го. Бессарабия и Северная Буковина в составе СССР: Материалы международной научно-практической конференции. — М. : издатель СТЕПАНЕНКО, 2010. — 300 с.

ISBN 978-5-901882-20-7

Сборник подготовлен на основании материалов международной научно-практической конференции, состоявшейся 24–27 июня 2010 г. в Тирасполе. Его составили научные статьи, в которых освещаются проблемы, связанные с присоединением Бессарабии и Северной Буковины к СССР в 1940 г., геополитической ситуацией предвоенных лет и современными интерпретациями этих исторических событий. Приоритетное внимание уделено борьбе с новейшими фальсификациями истории XX века.

Издатель Степаненко

Формат 84×108/32. Бумага офсетная №1.
Гарнитура Баскервиль. Печать офсетная.
Объём 9,38 печ. л. Уч.-изд.л. 12,48. Тираж 200 экз.

ISBN 978-5-901882-20-7

© Коллектив авторов, 2010
© Степаненко А.Ю., 2010

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	5
Каминский А.В. Обращение к участникам конференции	8
Трушин Ю.П. Обращение к участникам конференции	11
Савва, епископ Тираспольский и Дубоссарский. Обращение к участникам конференции	12
Раздел I	
Изменение советско-румынской границы: как это было	
Бомешко Б.Г. Проблема «1940 года» в истории приднестровской государственности	13
Мельтюхов М.И. Решение бессарабского вопроса в 1940 году	20
Назария С.М. 28 июня 1940 года в историографии: правда и вымысел	35
Колтакиди А.И. Новый этап в изучении бессарабского вопроса	58
Дроздов К.С. Образование Молдавской ССР и национальная политика сталинского руководства (август 1940 – июнь 1941 года)	71
Гукаленко О.В. 1940 год и развитие народного просвещения в Молдавии	90
Бабилунга Н.В. Геополитические предпочтения населения Бессарабии в 1940 году	100
Буриан А.Д. Молдавская государственность и 1940 год в судьбах молдавского народа: международно-правовая оценка	116
Беликова Ю.В. «Бессарабский вопрос» летом 1940 года в контексте международной политики европейских государств	123
Шевченко К.В. «Солнце радости и свободы взошло над Бессарабией...»	128
Балицкая М.Е. Накануне большой войны	135
Петракова Л.Е. Изучение истории освобождения Бессарабии и образования Молдавской ССР на уроках истории родного края в школах ПМР	141
Раздел II	
На пути к июню 1940-го: предыстория и параллели	
Борисёнок Ю.А. Изменения границ на пространстве бывшей Российской империи в 1939–1940 гг.: тенденции и исключения	148

Кухарук А.В. Формирование территории Бессарабской области в ходе Русско-турецкой войны 1806–1812 гг. и И.Ф. Паскевич	162
Каширин В.Б. Портрет будущего захватчика Бессарабии: Александру Авереску глазами русской военной разведки	168
Ганин А.В. Бессарабия в советской стратегии начала 1920 года	183
Иченко В.В. Народное образование и культура в Молдавской АССР: выдающиеся успехи и сокрушительные драмы	197
Ретников А.В. Польско-советские отношения в предвоенный период в современной российской историографии	203
Смирнов А.А. Боевая выучка комсостава РККА накануне чистки 1937–1938 гг. и в Польском походе 1939 года	215
Суляк С.Г. «Мстителями возвращаемся мы на молдавскую землю»	230
Данилюк Д.Д. Возз'єднання Закарпаття з УРСР: історичні передумови	239
Данилець Ю.В. Православна церква в умовах першого року радянської влади на Закарпатті (1944–1945 рр.)	247
Токар М.Ю. Відголоски радянзації західноукраїнського регіону: завершальна фаза – Закарпаття	255
Мищанин В.В. Колективізація, як один із головних чинників радянзації Закарпаття в 1944–1950 рр.	263
Якушик В.М. Государственность Приднестровья: цивилизационное и политическое измерение	274
Резолюция	293
Сведения об авторах	297

На обложке: Красноармейцы на учениях. Бендеры. 1941 г. Фото из частной коллекции. Публикуется впервые. Участники конференции на выездном заседании в Рыбнице. 26 июня 2010 г.

Православна церква в умовах першого року радянської влади на Закарпатті (1944–1945 рр.)

Ю.В. Данилець

Розвиток православної церкви на Закарпатті у першій половині ХХ ст. тісно переплітався з історією Сербської (далі СПЦ), Константинопольської, Російської (далі РПЦ) церков. Вивчення православної церкви на Закарпатті важливе також із-за того фактору, що до 1945 р. ця територія входила до складу іноземних держав: Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини. Політика урядів цих країн щодо православ'я, безперечно, відрізнялася.

Необхідно зауважити, що незважаючи на важливість досліджуваної проблеми та її актуальність у зв'язку з новою можливістю вивчення архівів, тема діяльності православної церкви в Закарпатській Україні залишається малодослідженою. На теперішній час відсутні окремі наукові статті або монографічні видання, де розглядалася б окреслена нами проблема. Однак, деякі автори розглядаючи питання соціально-економічного, політичного та конфесійного життя Закарпаття частково торкалися цієї теми. Серед них слід відзначити праці церковних істориків: ігумена Гавриїла (Кризини), священника Ласло Пушкаша¹. Окремі аспекти досліджуваної проблеми відображені в публікаціях істориків Миколи Макари, Богдана Боцюрківа, Володимира Пашенка, Володимира Фенича².

---

¹ *Гавриил (Кризина), игумен*. Православная церковь на Закарпатье (век ХХ). Киев. 1999; *Пушкаш Л. О.* Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть. Львів. 2001.

² *Макара М.* Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). Ужгород. 1995; *Боцюрків Б.* Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950). Львів. 2005; *Пашенко В.* Ліквідація греко-католицької церкви в Закарпатті мовою фактів // *Філософські обрії*. 2002. №7. С. 223–244; *Фенич В.* Греко-католики, православні і влада на Закарпатті (осінь 1944 – зима 1946 рр.) // *Carpatica-Карпатика*. Вип. 35. 2006. С. 232–246.

У даному повідомленні автор поставив перед собою ряд завдань. Зокрема, розкрити політику уряду Закарпатської України щодо православних; показати вплив офіційної політики нової влади на становище православної і греко-католицьких церков.

Православне духовенство, на відміну від греко-католицького, висловлювало свою лояльність до нової влади. 26 листопада 1944 р. відбувся перший з'їзд народних комітетів у Мукачеві, що прийняв Маніфест про возз'єднання Закарпаття з Україною. З'їзд обрав вищий орган державної влади – Народну Раду Закарпатської України (НРЗУ) у складі 17 чоловік³. Священники православної церкви брали участь у роботі народних комітетів, були делегатами Першого з'їзду й підписалися під Маніфестом.

У доповіді начальника політуправління 4-го Українського фронту Михайла Проніна вказувалося, що з приходом Червоної армії священники православної церкви прийняли активну участь у возз'єднанчому рухові⁴. Чимало представників православного духовенства було обрано до сільських та окружних органів влади. Секретар епархіального управління протоієрей Іван Кополович був обраний членом НРЗУ та очолював «комісію по розслідуванню звірств окупантів»⁵. Таким чином, влада Закарпатської України, підтримувана військовим керівництвом 4-го Українського фронту, стала відкрито підтримувати православну церкву. Однією із причин цього явища було також те, що греко-католицька церква на чолі з єпископом Теодором (Ромжею), зайняла нейтральну позицію до нової влади.

За свідченням о. Л. Пушкаша, на початку грудня 1944 р. в околицях Хуста, де більшість населення перейшла з греко-католицизму в православ'я, православні, з допомогою червоноармійців, займали греко-католицькі церкви, а священників разом з їхніми сім'ями викидали на вулицю з парафіяльних будинків. Такі події дійсно мали місце в Нижньому Селищі,

³ Макара М. Указ. соч. С. 33.

⁴ Возз'єднання: Збірник архівних документів та матеріалів (травень 1944 – січень 1946 рр.) Ужгород. 1999. С. 233.

⁵ Фенич В. Указ. соч. С. 233.

Липчі, Нанкові, Лисичові, Вучковому, Олександрівці, Кошелюві, Кушниці, Крайникові, Новобарові, Терєблї, Вільхівцях. Як наслідок на початку 1945 р. до православних перейшли церкви в таких населених пунктах: Вишні Ясіня-Струків, Горінчово, Завидово, Червенево, Канора, Крива, Чумальово, Луково, Нижній Бистрий, Широкий Луг, Калини. Православні відібрали у греко-католиків також церкви і парафіяльний будинок у Бедевлі, Горонді, Задньому, Руському, Синевирі, Кричові, Великих Лучках⁶. Внаслідок цілеспрямованої політики місцевої влади наприкінці 1945 р. до складу православної єпархії влилося понад 60 греко-католицьких громад⁷.

У архівних збірнях Державного архівував Закарпатської області (ДАЗО) виявлено ряд листів представників Мукачівсько-Пряшівської єпархії до керівництва НРЗУ, які свідчать про їх тісну співпрацю. 25 січня 1945 р. єпархіальне управління Мукачєво-Пряшівської православної єпархії звернулося до НРЗУ з проханням надати православному духовенству позачергову грошову допомогу в розмірі 42 500 пенге (угорська валюта). Після переконливих слів лояльності, що були висловлені у листі – 16 березня 1945 р. НРЗУ виділила єпархіальному управлінню православної церкви грошову субвенцію в розмірі 35 000 пенге⁸.

У 1945 р. НРЗУ видала ряд декретів та постанов, які регулювали релігійні відносини. 5 квітня 1945 р. було прийнято постанову НРЗУ «Про вільну зміну релігії», згідно якої «кожному повнолітньому громадянину Закарпатської України надавалося право вільно змінити свою релігію або вийти з числа віруючих зовсім і залишитися без віросповідання»⁹. На думку В. Фенича, названа постанова та декрети НРЗУ «Про користування церковним майном» та «Про здержавлення школи» від 20 квітня 1945 р. були спрямовані проти греко-католицької церкви¹⁰. Декрет НРЗУ «Про користування церковним майном» передавав все рухоме й нерухоме церковне

⁶ *Пушкаш Л.* Указ. соч. С. 87, 89.

⁷ *Пащенко В.* Указ. соч. С. 225.

⁸ ДАЗО. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 665. Арк. 3, 10.

⁹ Вісник НРЗУ. 1945. 15 квітня. С. 90.

¹⁰ *Фенич В.* Указ. соч. С. 236.

майно із розпорядження єпархій до окремих церковних громад. «При вирішенні питань про долю церковного майна мають брати участь і ті громадяни, які раніше належали до церковної общини, але перейшли до другої релігії, або вийшли із числа вірників»¹¹. Декрет про відокремлення школи від церкви призвів до ліквідації всіх церковних шкіл, з учительських посад були звільнені всі дяковчителі і жінки священників; усім учителям було заборонено ходити до церкви; у школах було заборонено навчання катехізису та молитов¹². Значний вплив на фінансове становище церкви, особливо греко-католицької, мав декрет НРЗУ «Про скасування патронатних обов'язків» від 20 квітня 1945 р.¹³

20 квітня 1945 р. було прийнято ще один декрет – «Про утворення управління в справах культів». Декрет мав наступні положення: 1) При Народній Раді Закарпатської України утворювалося управління в справах культів на правах ресорту (відділу); 2) Начальника управління в справах культів призначала НРЗУ а інших службовців управління призначав голова НРЗУ за поданням начальника управління в справах культів. Начальник та інші службовці управління в справах культів оголошувалися державними службовцями. В своїй діяльності начальник управління в справах культів підпорядковувався НРЗУ. 3) До компетенції управління в справах культів належали всі справи церковні та релігійні, включно упорядкування справ про майно церковних (релігійних) общин та вирішення майнових спорів між ними на території Закарпатської України. 4) Начальник президіяльного відділу НРЗУ разом з начальником управління в справах культів зобов'язувався опрацювати і представити Народній Раді на затвердження установчі документи організації і штати управління в справах культів¹⁴. Уповноваженим у справах культів було призначено Петра Лінтура.

23 травня 1945 р. НРЗУ прийняла постанову «Про похорони та користування кладовищами». Вказувалося, що представ-

¹¹ Вісник НРЗУ. 1945. 1 травня. С. 113.

¹² Фенич В. Указ. соч. С. 237.

¹³ ДАЗО. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 658. Арк. 6.

¹⁴ Там само. Спр. 658. Арк. 4.

ники церковної громади можуть відмовити в похованні померлого, який не був їх вірником, тільки в тих випадках, коли в селі знаходиться сільське кладовище, або кладовище тої церкви, до якої належав померлий¹⁵. Ця постанова, на нашу думку, мала позитивне значення. 25 липня 1945 р. НРЗУ прийняла постанову «Про відміну вживання назви “греко-восточний” і затвердження правильної назви “православний” та про дійсність заяв про зміну релігії, поданих за чехословацького та мадярського режиму»¹⁶.

У 1944–1945 рр. в Закарпатській Україні поновилася релігійна боротьба між православними та греко-католицькими вірниками за храми та церковне майно. У протоколі засідання голів сільських народних комітетів та сільських секретарів Мукачівського округу від 26 січня 1945 р. вказувалося, що «уніати і православні межі собою ведуть роздори і перебирають один від другого церковні маєтки»¹⁷. Збори прийняли рішення не допускати майнових конфліктів між представниками різних релігійних культів та керуватися постанови та декретами НРЗУ.

Спостерігався також добровільний перехід до православної церкви представників інших релігійних вірувань. Так, 29 грудня 1944 р. до окружного народного комітету в Хусті надійшли звернення про перехід у православ'я від жителів Велятина Г. Ліяша та З. Буреха. Названі особи висловлювали бажання покинути єврейське віросповідання та змінити свої прізвища¹⁸. 6 лютого 1945 р. настоятель православної церкви у Велятині – ієромонах Дорофей (Філіп), повідомив окружний народний комітет у Хусті, що до нього у питанні зміни релігії зверталися греко-католики П. Дем'ян та І. Тарканій¹⁹.

Однак, виконання постанов НРЗУ щодо релігійних культів реалізовувалися не завжди з дотриманням законодавства, зустрічалися ряд зловживань з боку обласного та окружного керівництва. На думку істориків о. Л. Пушкаша та В. Фенича,

¹⁵ Вісник НРЗУ. 1945. 1 травня. С. 120

¹⁶ ДАЗО. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 661. Арк. 4.

¹⁷ Там само. Ф. Р-77. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 7.

¹⁸ Там само. Ф. Р-108. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 4, 6.

¹⁹ Там само. Спр. 71. Арк. 5–6.

голова управління у справах культур П. Лінтур упереджено ставився до греко-католицької церкви та робив все можливе, щоб послабити її вплив. Вони стверджують, що у селах збирали підписи про виділення земельних наділів, а потім дописували на них прохання про перехід у православ'я²⁰. У такий спосіб від греко-католиків були відібрані церкви у сс. Ярок, Тросник, Льниця, Осій, Сокирниця, Нересниця, Ракошино, Стеблівка²¹. Нам не вдалося виявити архівні матеріали, які б могли спростувати, або підтвердити вищенаведену гіпотезу.

Про планомірний наступ на греко-католицьку церкву свідчать доповідні записки П. Лінтура від під назвою «Опасность роста католической агитации в Закарпатской Украине» (26 вересня 1945 р.) та «Положение церквей в Закарпатской области» (травень 1946 р.). У першому документі Лінтур писав про нібито антинародну діяльність греко-католицьких вірників у селах Білки, Стеблівка, Богдан, Старе Давидково. У Стеблівці, наприклад, група уніатських вірників силою відбрала від православного священика ключі від церкви, у Богдані православному священику було кинуте у будинок гранату. Лінтур наголошував, що голови окружних народних комітетів в Хусті (Сикура), в Мукачеві (Ледней), в Рахові (Штефанець) негативно ставляться до православних і підпільно підтримують греко-католиків²². У другому документі він вказує, що перехід на Закарпатті у православ'я призупинився. Причиною цього явища, на думку Лінтура, була підпільна діяльність греко-католицької церкви, яку підтримували декотрі державні органи. «Неправильну роботу щодо православної церкви проводили окремі сільські народні комітети. Наприклад, у с. Горінчево Хустського району в жовтні 1945 р. місцевий народний комітет примусово відібрав приходський будинок від православного священика. Після проведення перевірки виявилося, що у цьому не було жодної потреби, так як школа і сільська рада повністю забезпечені приміщеннями». Лінтур стверджував, що причиною незаконних дій народного комітету був вплив боротьби греко-католицького та православного

²⁰ Пушкаш Л. Указ. соч. С. 90; Фенич В. Указ. соч. С. 238.

²¹ Пушкаш Л. Указ. соч. С. 90.

²² ДАЗО. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 1-2.

населення в селі²³. У січні 1946 р. за рішенням сільського народного комітету православний священник знову був змушений залишити церковний будинок, який передали працівникам лісового управління.

Згідно декрету НРЗУ за №54/1945 церква в с. Данилово Хустського району була передана від греко-католиків православної громаді. У відповідь на це, Хустський окружний народний комітет прийняв рішення від 11 травня 1945 р. за №2819/1945; за яким заборонив сільській владі в Данилові виселяти з церковного будинку греко-католицького священника. Аналогічна ситуація з греко-католицьким майном склалася в селах Липча, Велятино, Стеблівка Хустського району. Всю вину за ігнорування політики уряду П. Лінтур покладав на голову Хустського ОНК Юрія Сикуру. У висновках до доповідної записки Лінтур стверджував, що для того, щоб відновити перехід у православ'я необхідно вжити надзвичайні заходи. Він вимагав «...негайно вилучити від уніатської церкви церковні землі і розподілити їх між населенням, щоб цим кроком підірвати її господарську базу; вжити різких заходів проти деяких партійних керівників та працівників комітетів, які проводять злочинну діяльність; вжити рішучі заходи проти греко-католицької єпархії і уніатського духовенства, яка продовжує проводити підривну роботу, спрямовану проти Радянської держави, заборонити агітацію проти православної церкви...»²⁴

22 листопада 1945 р. радянсько-чехословацький договір про Закарпатську Україну був ратифікований тимчасовими зборами ЧСР, а 27 листопада – Президією Верховної Ради СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 р. у складі УРСР була утворена Закарпатська область.

У доповідній записці Лінтура від 7 лютого 1946 р. на ім'я уповноваженого ради по справам православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР П. Ходченка вказувалося, що в області діяло 135 православних приходів, 136 священників, 4 чоловічих і 3 жіночих монастирів та 5 чоловічих і 6 жіночих скитів. Загальна кількість вірників складала 142 000 чол.²⁵ Вже

²³ Там само. Ф. Р-544. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 3–4.

²⁴ Там само. Арк. 5, 8.

²⁵ Там само. Спр. 2. Арк. 1–2.

через чотири місяці – 20 травня 1946 р., заступник уповноваженого ради по справам православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР Г. Катутін у звіті вказував, що в Закарпатській області діяло 152 православні громади. У цих громадах служив 141 священник, з того числа лише троє закінчили вищі теологічні студії, а двадцять чотири – духовні семінарії. Він помилково стверджував, що 114 священників взагалі не мали жодної богословської освіти, а 59 із них – закінчили лише початкову чотирикласну школу²⁶. Всі священники Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії навчалися на пастирсько-богословських курсах, що проводилися у 1933 р., 1935 р., 1937 р. під керівництвом сербських богословів²⁷.

29 червня 1945 р. між урядами ЧСР та СРСР був підписаний договір про Закарпатську Україну, який передбачав включення Закарпаття до складу Української РСР²⁸.

Після визволення Закарпаття православна церква розвивалася у руслі входження під юрисдикцію РПЦ. Офіційна церковна політика НРЗУ, що складалася переважно з місцевих комуністів, була направлена на обмеження греко-католицької церкви та фаворитизацію православ'я. Однак, ні місцеве керівництво, ні церковна влада, не могли проводити самостійну політику і контролювалися радянськими військовими 4-го Українського фронту.

---

²⁶ Боцюрків Б. Указ. соч. С. 191.

²⁷ Гавриш (Кризина), игумен. Указ. соч. С. 71.

²⁸ Болдижар М., Болдижар С. Державність на Закарпатті. Події, факти, оцінки. Ужгород. 2003. С. 76.